

JASNA ČAPO
PETRA KELEMEN

Grad i međunarodni migranti

STVARANJE GRADA:
PROSTOR, KULTURA I IDENTITET

GRAD I MEĐUNARODNI MIGRANTI

Jasna Čapo, Petra Kelemen

Nakladnik:

Institut za etnologiju i folkloristiku

Za nakladnika:

Ines Prica

Izvršna urednica:

Suzana Marjanić

Lektura:

Paula Igaly

Grafičko oblikovanje i prijelom:

Maša Hrvatin

Fotografija na naslovnici:

Karmen i Irin Stošić

ISBN 978-953-8089-16-9

Pripremu izdanja financirala je Hrvatska zaklada za znanost, projekt *Citymaking: space, culture and identity / Stvaranje grada: prostor, kultura i identitet* (br. 2350).

JASNA ČAPO, PETRA KELEMEN

GRAD I MEĐUNARODNI MIGRANTI

Institut za
etnologiju i
folkloristiku
Research
Institute of
Ethnology and
Folklore Research

Zagreb, rujan, 2017.

GRAD I MEĐUNARODNI MIGRANTI

Međunarodni migranti i Zagreb.....	6
Migranti konstruiraju značenja grada.....	12
Promjenjiva značenja grada.....	12
Materijalnost i estetika.....	16
Karakter i atmosfera.....	22
Potencijal i transformacije.....	28
Pojedinačne priče.....	32
<i>Theresa: It's all about the international.....</i>	32
<i>Tetiana: idealno za život, teško za biznis.....</i>	36
<i>Karolina: širenje horizonata.....</i>	40
<i>Agustín: tramvaj kao ured.....</i>	44
<i>Michael: osobno kroz lokalno.....</i>	48
Migranti i stvaranje grada.....	54
Bilješke.....	58
Fotografije.....	61

Međunarodni migranti i Zagreb

„Grad je i okolina i rezultat ljudskog djelovanja, uključujući djelovanje transnacionalnih migranata, njihovih mreža i njihovih projekata.“¹

Ova publikacija proučava stvaranje i mijenjanje Zagreba međunarodnom imigracijom u grad. Među stanovnicima grada, koje u svojim etnološkim i kulturnoantropološkim istraživanjima poimamo kao njegove stvaratelje, nalaze se i pojedinci koji su se u grad doselili iz inozemstva.² Te smo migrante, pripadnike srednjih društvenih slojeva koji su iz raznih razloga došli u Zagreb da bi u njemu kraće ili duže živjeli, postavile u središte svog zanimanja pitajući se kako se migranti odnose prema gradu u kojem (trenutno) žive.³

Odnos migranata i mjesta njihova doseljavanja u fokusu je migracijskih studija posljednjih nekoliko godina. Ta istraživanja stavljaju naglasak na inkorporaciju migranata u gradski krajolik te na njihovu ulogu u transformacijama i repozicioniranjima gradova u globalnim hijerarhijama moći.⁴ Na tome smo tragu utemeljile i svoje istraživanje. Zanimalo nas je koja značenja grada migranti konstruiraju, kako aktivno doprinose gradskome životu te koji je njihov potencijal u procesima transformacije grada.

Podatke o migrantima prikupile smo u neformalnim razgovorima i susretima s njima u privatnim i javnim kontekstima, prilikom posjeta

njihovim biznisima te istraživanjem Facebook grupa *Expats in Zagreb (Migranti u Zagrebu)* i *Internationals living in Croatia (Stranci koji žive u Hrvatskoj)*, portala *Unique Zagreb (Jedinstveni Zagreb)*⁵, nekoliko blogova migranata u Zagrebu i medijskih prikaza. Ključne informacije dobile smo od tridesetak doseljenika s kojima smo, uglavnom na engleskom jeziku, obavile opsežne polustrukturirane intervjuje o motivima njihova doseljenja u Zagreb, radu i životu u gradu, viđenju grada i slično.

Naši su sugovornici studenti i profesori na akademskoj razmjeni, menadžeri i njihovi partneri, diplomati, mali i srednji poduzetnici, obiteljski migranti (osobe koje se doseljavaju iz obiteljskih razloga ili zbog ljubavne veze) te remigranti iz hrvatske dijaspore koji se zbog osjećaja pripadnosti, s ciljem učenja hrvatskoga, iz avanturizma ili zbog ljubavi prema lokalnom partneru naseljavaju u Zagrebu. Uglavnom je riječ o mlađim osobama te osobama u ranim srednjim godinama, između 20 i 40 godina, s fakultetskim obrazovanjem (ili u procesu njegova stjecanja) i zanimanjima u rasponu od inženjera računarstva, web-dizajnera, marketinških stručnjaka i poslovnih ljudi do profesora jezika, novinara i umjetnika. Unatoč sličnoj dobi i razini obrazovanja mogle bismo reći kako je riječ o „superrazličitoj“⁶ skupini osoba, a svoje smo istraživanje provodile uvažavajući tu heterogenost. Isprepletenost različitih međuovisnih varijabli u svakome pojedinom slučaju rezultira raznolikim migrantskim iskustvima, doživljajima i putevima inkorporacije u Zagrebu. Gdje se te varijable preklapaju, nastaju i slična iskustva.

Migranti dolaze iz različitih zemalja: iz Europske unije (Njemačka, Austrija, Francuska, Poljska, Španjolska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Belgija) ili zemalja izvan Europske unije (Ukrajina, SAD, Kanada, Jamajka, Grenada, Venezuela, Argentina, Japan, Egipat, Bjelokosna Obala, Australija, Južnoafrička Republika, Peru, Šri Lanka). Manje-više svi imaju

bogato iskustvo mobilnosti i tijekom života su nekoliko puta mijenjali mjesto boravka. U Zagrebu žive u rasponu od nekoliko mjeseci do deset godina, na temelju različitih pravnih statusa (ovisno o tome imaju li hrvatske pretke, dolaze li kao obiteljski migranti i/ili s poduzetničkim namjerama, kao studenti i slično).

Bitni su čimbenici njihova upoznavanja grada i stvaranja odnosa prema određenim mjestima razlog dolaska te, s time povezana, vremenska dimenzija života u njemu. Studenti na akademskoj razmjeni od nekoliko mjeseci upoznaju studentska mjesta okupljanja u središtu grada i izvan njega. Na drugom kraju nalaze se diplomati i korporativni menadžeri te njihovi partneri ili osobe u pratnji. Oni se kreću drugim mjestima, definiranim lokacijom stana i radnim mjestom. Neki od njih žive donekle odvojeno od lokalnoga stanovništva te se kreću u specifičnim nišama i društvenim mrežama međunarodnoga ženskog kluba i diplomatskog miljea. Ako imaju obitelj, doseljenicima se Zagreb ukazuje iz perspektive parkova, dječjih igrališta i sigurnosti. Pojedinci ulažu napor u učenje hrvatskoga jezika, najčešće na Croaticumu – Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Tamo ujedno stvaraju dugotrajnije veze i prijateljstva. Kod nekih se uočeni manjak kulturne, rasne i etničke raznolikosti grada te ponude na engleskom jeziku kompenzira aktivnostima unutar međunarodne društvene mreže stranaca u gradu. Migranti kojima je najvažniji posao i privatno poduzetništvo dobro su poznali ekonomske i poslovne aspekte života u Zagrebu i Hrvatskoj. Njihovi su iskazi ambivalentniji od iskaza drugih: dok su s jedne strane kao i drugi doseljenici oduševljeni pojedinim karakteristikama Zagreba, s druge su strane iznimno kritični prema mogućnostima i okolnostima poslovanja te zatvorenosti državnoga sustava prema stranim investicijama. Ponekad iskazima dominira

neuspješna potraga za poslom te valorizacijom njihove stručnosti i međunarodnog iskustva, pa neki migranti napuštaju grad i zemlju.

Svoje smo nastojanje da zahvatimo mnoštvo migrantskih iskustava grada oplele oko tri središnja analitička sklopa. Oni se tiču pojedinih atributa grada koji su se nametali kao žarišta razgovora s našim sugovornicima. Prvi se sklop tiče materijalnosti i estetike grada, drugi je usmjeren na karakter i atmosferu grada, a treći nastoji zahvatiti potencijal i transformacije.

U okviru promatranja *materijalnosti i estetike Zagreba* zanimaju nas prostorne prakse migranata, njihovo korištenje gradskim prostorom te njihov doživljaj izgleda grada. U tom smo okviru nastojale mapirati prostorne koordinate njihova korištenja gradom, one gradske lokacije koje migranti smatraju privlačnima te one gradske vizure koje vide kao prepoznatljive ili specifično zagrebačke.

U drugom smo sklopu pozornost usmjerile na to kako migranti opisuju *karakter i atmosferu grada*. Za razliku od govora o materijalnoj strani Zagreba, kada su nam sugovornici nabrajali njima drage ili važne zagrebačke lokacije u kojima provode slobodno vrijeme odnosno uz koje su vezani mjestom stanovanja ili posla, naracije o karakteru i atmosferi Zagreba na prvi se pogled mogu činiti kao mnogo neuhvatljivije i teže iskazive riječima. Međutim, naši su sugovornici na brojne načine nastojali opisati kako vide Zagreb i koje attribute uz njega vežu.

Naposljetku, treće se analitičko čvorište tiče *potencijala i transformacija*. U tome smo sklopu nastojale razumjeti koje potencijale i pozitivne promjene migranti prepoznaju u suvremenom Zagrebu te u kojima od njih sami žele biti aktivnim sudionicima ili pokretačima.

Osobe koje smo upoznale tijekom ovoga istraživanja otkrile su nam svoje migrantske priče te podijelile s nama svoja viđenja Zagreba i Hrvatske. Naši su razgovori bili zanimljiva i živahna razmjena iskustava i znanja o Hrvatskoj, posebice Zagrebu.

Migranti konstruiraju značenja grada

Promjenjiva značenja grada

Međunarodni migranti gradu pripisuju niz značenja. Ona su kreirana u njihovim susretima s materijalnošću i estetikom grada⁷ te s njegovim stanovnicima. Svojim aktivnostima i praksama u gradu migranti stvaraju specifična značenja i slike grada ovisno o svojem podrijetlu, mjestima prethodnog života, socijalnom identitetu, dobi te razlogu dolaska i nastanjivanja u Zagrebu. Grad se također oslikava i ispunjava značenjima u odnosu i kontrastu spram drugih mjesta i gradova u kojima je osoba živjela. Osoba može imati više perspektiva o Zagrebu, paralelno ili sukcesivno. One se s vremenom razvijaju, mijenjaju i produbljuju ovisno o osobnim interesima te želji odnosno sposobnosti pojedinca da se investira u grad i društvo. Stoga su značenja i slike grada dinamične, a ne statične. Kako se produbljuje poznavanje grada i stječe iskustvo života u njemu, tako se mijenja i fokus odnosno perspektiva grada. Od početnoga „praznog mjesta”⁸, mjesta koje doseljeniku ne govori puno i s kojim se teško uspostavlja kontakt, grad dobiva neke pozitivne predznake i postaje prihvatljivim mjestom življenja. Tako je o gradu kazivao jedan naš sugovornik.

Rekao bih da Zagreb nije baš najzanimljiviji grad. Nisam bio njime impresioniran. Onda smo otišli u Istru. I onda sam pomislio: „Ako na sat i pol od Zagreba mogu imati ovo, to je divno!” Vidio sam Istru i bilo mi je OK. Shvatio sam da ovdje ima nekih lijepih mjesta za vidjeti. Mogućnost da živiš u glavnom gradu, a za samo dva sata vožnje već možeš vidjeti more! I svu različitost Istre! Granica s Italijom nije daleko. Tu je Slovenija, Beč i sva ta mjesta. I bilo mi je OK. (Khan)

Naš drugi sugovornik prisjeća se kako se po dolasku u Hrvatsku, koja nije bila njegov prvi izbor pri odlasku iz vlastite nesigurne i socijalnim problemima obilježene zemlje, pitao gdje se to našao te je tek nakon nekoliko dana otišao do centra grada. Tada je počeo pješčiti po gradu i tako ga upoznavati. I danas na taj način svakodnevno traži lijepe motive za fotografiranje, kojim se bavi. S vremenom se, kako je sve više upoznao grad i ljude, počeo osjećati kao kod kuće. Danas, nakon dvije i pol godine života u Zagrebu, smatra kako mnogo bolje razumije ljude. Vrlo je dobro upoznao i aktualna politička i društvena događanja te sâm grad. Slično postupno upoznavanje različitih gradskih lokacija, važno u stvaranju osjećaja pripadanja gradu, javlja se i u iskazima drugih migranata.

Dužim boravljenjem u dijelu grada u kojemu živi i radi osoba razvija mikrolokalnu perspektivu te osjećaj ugone svjedočeći kako i migranti i nemigrantsko stanovništvo u gradu žive *lokalno*⁹. Uz mjesto stanovanja, najčešće širi centar, a za imućnije i osobe u diplomaciji sjeverni obronci grada, migranti najbolje upoznaju središte grada. Upoznaju i druge dijelove, osobito ako nude rekreativne mogućnosti ili prilike za druženja.

Dakle, to je ugodan grad. Trebalo mi je malo vremena da se počnem osjećati ugodno, kao kod kuće, sigurno, što god to značilo. Moj je dom gdje se osjećam ugodno, ugodna mjesta, gdje se osjećam ugodno. Imao sam takav energetske udar, ili kako god to nazivaš, jednom kad sam prošao

Britancem jer je on doista moj kvart. (Antonio)

Mislim da bih rekla [da je Zagreb] dom. Kad sam išla u Beč i vratila se, bila sam u tramvaju i pomislila: „Konačno, konačno u svojem Zagrebu, u svojem starom tramvaju koji mi se, zapravo, sviđa.“ (Ivana)

Stigavši po zimi, jedan se doseljenik u okruženju „sivih zagrebačkih fasada iscertanih grafitima“, nakon razgledavanja donjogradskih stanova opremljenih „staromodnim i debelim“ namještajem „koji bi imala [njegova] baka“ i prvih uvida u „izazove“ društvenoga i poduzetničkoga života, osjećao loše. Imao je osjećaj neadekvatnosti i projicirao ga je na „hladno i arogantno“ domaće stanovništvo tvrdeći da je ono manje spremno prihvatiti došljake od stanovništva u gradovima kao što su San Francisco i London. Nakon godine dana taj je osjećaj zamijenio osjećaj sviđanja, prihvaćenosti, familijarnosti s prostorom i ljudima te pripadanja susjedstvu. Ujedno se, navodno, promijenio i odnos lokalnoga stanovništva prema njemu. Naš sugovornik tvrdi da je danas, dvije godine nakon dolaska, lokalnom stanovništvu „potpuno transparentan“, tj. nevidljiv premda zbog svoga afričkog podrijetla pripada vidljivim i izrazito malobrojnim migrantima.

Kad sam došao ovamo, osjećao sam se kao autsajder. Sad kad ovdje živim, ne bih rekao da se osjećam kao kod kuće, ali [grad] mi je definitivno postao simpatičniji. Bio je to proces. Nakon jedne godine postao mi je simpatičniji. (...) Sad mi se sviđa i počeo mi se sve više sviđati. I vjerojatno ću se osjećati sve ugodnije. (...) U početku su ljudi bili prilično hladni. U početku sam se osjećao kao autsajder i mislio sam da me ljudi ne prihvaćaju. Bio sam skoro paranoičan, mislio sam: „Ljudi se vjerojatno pitaju što ovaj tip tu radi.“ Tako je bilo na početku. Danas mislim da sam u potpunosti dio susjedstva. U pekari me znadu. Kao da je na mojem čelu napisano: „Ja sam iz susjedstva.“ Tako da su i reakcije ljudi drukčije. Ja se osjećam ugodno i

takvu sliku projiciram. (Khan)

U ovom je iskazu s jedne strane razvidna procesnost upisivanja značenja u mjesto života, a s druge strane isprepletenost osobne perspektive i stanja s materijalnošću grada, koja nije ostavljala pozitivan dojam. Migrant je vlastite osjećaje, izazvane nezadovoljstvom zbog neplaniranoga i donekle nevoljkoga preseljenja iz San Francisca u Zagreb, projicirao na grad i njegovo stanovništvo. Iščitavao je grad i stanovnike iz određene perspektive, u početku oboje konstruirajući kao nezanimljive i nesimpatične. S vremenom je iznajmio ugodan moderni stan u širem centru, stekao prijatelje, upoznao grad kao pješak i korisnik javnoga prijevoza, pronašao zadovoljavajuću gradsku nišu te uskladio svoje potrebe s ritmom i ponudom grada. Osjetio se „od“, a ne „izvan“ mjesta.

Sinergija osobnog i materijalnosti mjesta te njihovi promjenjivi odnosi prisutni su kod svih doseljenika, razvijajući se uglavnom u pozitivnom smjeru. Jedna je sugovornica zgodno kazala: „Nakon nekog vremena počneš voljeti mjesto u kojem živiš, ono je tvoj dom.“ Doseljenici koji u Zagrebu namjeravaju živjeti dulje posebno cijene kad osjete da ih se prepoznaje i tretira „našima“ kroz male privilegije i poznavanje njihovih navika. To je ujedno i znak da pripadaju, odnosno da su se uspješno inkorporirali u gradske prostore i društvene mreže.

To je mali viski-bar. Imaju izvrstan izbor viskija i cigara. Kad idem s prijateljima, volim tamo sjesti. (...) I kako sam tamo često, znam ljude. Osjećam se kao doma. Nije da mi kažu: „Dobar dan, gospodine!“ To je više: „Eee, di si?“ – „Tu sam!“ Ideš na isto mjesto i osjećaš se kao doma. A oni već znaju koji viski najviše volim. Prošli su put imali malo u boci i stavili su je na stranu jer znaju da ću doći. To mi je nedostajalo u Parizu i Berlinu, tamo je sve taaako anonimno! (Gustavo)

Slike i dojmove svojih sugovornika o gradu razvrstale smo u nekoliko skupina. Prva skupina proizlazi iz susreta s materijalnošću mjesta, druga opisuje karakter i atmosferu grada, a treća govori o njegovoj promjenjivosti i potencijalu. Sve predodžbe grad stavljaju u odnos s drugim gradovima u kojima su migranti živjeli. U jednom dijelu atribucija grada referentne su točke implicitne, dok su u drugome eksplicitne te upućuju na razliku između Zagreba i Londona, Kijeva, Harkova, Kaira, Beča, Abidjana, Sarajeva, Pariza, Rige, Cordobe i San Juana u Argentini, Caracasa, Krakova, Nazce, Johannesburga, Sydneyja, nekoga američkog grada itd.

Materijalnost i estetika

Izgled, materijalnost i estetika grada posljedice su političkih procesa, ekonomskih interesa i kulturnih dominacija; grad je „materijalizirana i izgrađena moć“¹⁰, djelo, *oeuvre*¹¹. Migrantske su slike grada posljedica „procesa ispisivanja“ grada te „određenog tipa čitateljskog iskustva“ koje osoba upisuje u grad u susretu s konkretnim mjestima.¹²

Međunarodni migranti u Zagrebu prije svega primjećuju povijesnu arhitekturu, zelenilo, gradski promet i mogućnost pješaćenja. Dobra gradska povezanost, osobito tramvajem kao specifičnim zagrebačkim prijevoznim sredstvom, ističe se kao prednost, uz napomenu da je užim, ali i širim središtem Zagreba moguće hodati. To migrantima koji stanuju u širem središtu omogućuje lagano i brzo svladavanje udaljenosti te čini automobil nepotrebnim. Neki se migranti koriste biciklom, primjećujući kako se tijekom godina znatno popravila biciklistička infrastruktura.

Nadalje, bez iznimke, kroz svoje parkove i zelenilo Zagreb se slika pozitivnim bojama: Jarun, Bundek, Maksimir, Sljeme, manji parkovi i dječja igrališta omiljena su mjesta za rekreacijske aktivnosti i provođenje slobodnoga vremena većine migranata, bez obzira na razlike među njima. Svaki tip zelene površine nalazi svoje korisnike, bilo da je riječ o reprezentativnom parku u središtu grada ili neuglednome dječjem igralištu negdje izvan središta. Neki stanovnici obronaka Medvednice ili Britanca istraživat će šetačke staze prema gradu, otkrivajući usput da je Zagreb i grad stuba.

Povijesna arhitektura iz razdoblja Austro-Ugarske Monarhije zajedničko je mjesto migrantskih predodžbi o gradu. To s jedne strane govori o opsegu njihova kretanja i usmjerenosti na središnje donjogradske ulice te poznavanju užega središta nauštrb drugih dijelova grada. S druge strane, i oni koji poznaju druge dijelove grada ili u njima čak i stanuju također ističu „šarm“ Zagreba kao „staroga europskog grada“. Stoga se može reći da se ta specifična materijalnost Zagreba nameće kao opće mjesto migrantskih slika o gradu što postoji izvan konkretnih susreta s njime. Reference na Beč prisutne su i kod onih koji nisu podrijetlom iz Austrije, a isticanje i zadivljenost „europskom ljepotom“ grada izrazitije je među migrantima izvaneuropskog ili istočnoeuropskog podrijetla. Neki od njih, ovisno o mjestu iz kojega dolaze, imaju specifične komentare na „kaotičnost“ nekih novijih dijelova grada, svjedočeći o konstruiranosti slika grada na razmeđu njegove materijalnosti i migrantske perspektive.

Nema ništa ljepše nego prvi put izaći iz Glavnog kolodvora i ugledati Zagreb. Aerodrom ne daje dobru sliku Zagreba... A izaći iz kolodvora bilo je prekrasno, prekrasno! Wooow! I pomislio sam: „Bit će još više toga.“
(Gustavo)

Mislim da to što ste očuvali mnogo zelenila čini vaš grad šarmantnim. (Steven)

Jako je šarmantan. On je stara Europa, stara devetnaestostoljetna Europa. Ako zamisliš Beč, zamišljaš Zagreb. Topografski jako zanimljivo mjesto, u podnožju planine, s rijekom na drugoj strani. Izrazito je ugodan i pogodan za živjeti. (Nicholas)

Ima neka ljepota u njemu. Obožavam arhitekturu. Lijepo su fasade koje propadaju. Osjećam da su one kao i Hrvatska, ta divna stvar koja se raspada. Stara arhitektura, crkve iz staroga svijeta na Gornjem gradu. To je baš krasno. Uvijek sam hodao gore u stari grad. Vrlo je miran, star, mogao sam to i češće činiti. (Michael)

Meni je važan Zrinjevac. Tamo sam išao sa svojim sinom gotovo svaki dan. Ispred Zrinjevca je park za djecu i tamo sam se s njim igrao. I vodio sam ga na kraj Opatovine, tamo je isto park za djecu. Igrali bismo nogomet na travi ili bismo sjedili na travi na Zrinjevcu. Tamo ima puno zgodnih stvari. Na primjer, četvrtkom i nedjeljom organiziraju tango. Volim tamo prošetati. (Gustavo)

Sviđa nam se karakter i šarm koji stari grad donosi novome, a imate i novo, svakako. I treba imati novo da bi se podržala nova industrija i stvari koje dolaze, a vi ste pažljivi prema svojoj baštini. I dobro čuvate veličanstvenu arhitekturu, katedrala je lijepa, imate i druge lijepe crkve, to niste izgubili, parkovi su lijepi. Je li Bollé taj koji je napravio puno toga? (Steven)

Ništa nije tako lijepo kao Zagreb. A Hrvatska, pah, ništa kao ona! Zagreb i Hrvatska imaju takvu ljepotu kao gotovo ništa drugo u Europi. Klima, arhitektura. (Michael)

Najbolja je stvar u Zagrebu tramvaj. (Theresa)

Po mjeri čovjeka, kako sam već rekao, možeš obaviti puno stvari hodajući. U prvo sam vrijeme šetao i zato znam da ima dosta stuba. Dakle, to je ugodan grad. (Antonio)

Jedna od stvari o kojima sam razmišljala jest koliko mi se sviđa to što do svega mogu ići pješice i što je toliko kulturnih stvari tako blizu. (Catherine)

Kad sam bila još turist, prvi osjećaj [bio je] pravi osjećaj Beča, pravi osjećaj tih starih europskih gradova. To ja sad imam na Gornjem gradu. (Tetiana)

Medvednica, park prirode na dva koraka od Zagreba. Volim šetati tamo, šuma je jako lijepa i mirna. (Marie-Ferréole)

Možda se moram još malo naviknuti na ulice i sve to. Jer Argentina općenito, a pogotovo San Juan, kad vidiš grad na mapi, na karti je kao kockice, perfektno. (...) Kvadrati. Izgleda kao da igraš šah. A tu je malo kaotično. I također, na primjer, ideš po Radničkoj cesti, i odmah nije Radnička, nego Heinzlova, i odmah nije Heinzlova, nego druga. To nam je čudno. (Agustín)

Mislimo da je grad vrlo dobar za pješčenje. (Steven)

Zagreb nije ni Balkan, ni iz bivšeg carstva, ni Istok, ni Zapad, on je samo Zagreb! (Michael)

Zgodan mali grad. (...) Lako se kreće gradom, sve je unutar 15 – 20 minuta. (Constantine)

Karakter i atmosfera

Atributi karaktera i gradske atmosfere dominantno su vezani uz njegovu veličinu: Zagreb je „malen“, „intiman“ i „prisan“. Percipiraju se njegova opuštenost, sporost i sigurnost, značenja koja se uobičajeno pripisuju malim mjestima ili prošlosti. Sukus nekih od tih atributa možda je najbolje izražen opaskama međunarodnih migranata o lokalnom pijenju kave. Nakon prvotnoga iznenađenja zbog navike građana da polako i višekratno konzumiraju kavu shvatili su kako se ne radi o zadovoljavanju biološke potrebe, nego o društvenoj aktivnosti, pri kojoj se mogu sklapati i poslovni dogovori.

Zagreb se doživljava kao „građanski“ grad. Ta percepcija upućuje na izvjestan tip zagrebačke kulture, kontrastirane s gustoćom i kaosom afričkoga grada, drugačijom „dušom“ grada s otomanskim nasljeđem ili neurednošću južnoameričkoga grada. Javlja se i nostalgična percepcija grada kao „dragulja“ nedodirnuta turizmom ili, zbog nedovoljne turističke promocije, slika „tajnovitoga“ mjesta sa „skrivenim blagom“ koje ima moć da iznenadi. „Sporost“ i „uspavanost“ ponekad se interpretiraju i kao zamrznutost u vremenu te zaostajanje za nekim aspektima modernih gradova.

U očima međunarodnih migranata Zagreb je prepun ambivalencija i kontrasta: istodobno „tih i užurban“, „malo-veliko selo“, dovoljno velik da omogućuje anonimnost, no istodobno dovoljno malen da se uspostavi prisnost, koju smo već spomenule kao važan element inkorporacije migranata u grad. Zagreb tako spaja razne svjetove i uzima „najbolje iz oba svijeta“, pri čemu se misli na užurbanost i gužvu velegrada s jedne strane te uspavanost i mir sela s druge strane. Mogle bismo zaključiti da je Zagreb glavni grad bez obilježja glavnoga grada. Ukratko, on je

nesvodiv na samo jedno od obilježja koja mu se pripisuju i neukalupljiv u jednostrane atribucije. Jedan je mladić iz Južnoafričke Republike znakovito kazao: „On je samo Zagreb!“

On je mali grad. To je moj mali grad.
(Gustavo)

Osjećam se ugodno u Zagrebu.
Osjećam ga kao dom. (Gustavo)

On je malen, ali imaš sve, to mi se jako sviđa. I čist je i uredan. Mislim da ljudi poštuju ulicu, grad. To mi se jako sviđa. (Ivana)

Lijep grad. Kažem to zato što sam bila u Rimu i pomislila: „Ah, nedostaje mi moj Zagreb.“ (Fiorella)

Zbilja sam se zaljubio u grad. Malen je i ima puno duše u njemu. (Brian)

Intiman, siguran, potpuno za uživanje. Možeš raditi što god želiš, ima toliko atrakcija. (Karolina)

Zagreb je kao malo-veliko selo. (Michael)

Siguran je. Lijepo je vidjeti žene same noću, onda znaš da je siguran. U Londonu postoji daleko veći pritisak, više kontakata s ljudima. Zagreb ima sve što želiš, ali ako si društveno dosta aktivan, brzo ćeš pokriti sva glavna mjesta. Ima dobru i lošu stranu. Ovdje postaneš prisran s ljudima, mjestima. U Londonu je tempo puno brži, promjene... (Constantine)

Zgodan je, opušten. Ljubazni ljudi. Lako se njime kreće. (Daniel)

Opuštajući grad, ljudi su opušteni. (Marie-Ferréole)

Ne trebam automobil, mogu bilo kamo ići pješice, mogu ići posve sigurno. Zagreb je vrlo siguran grad. I bio sam sretan što sam mogao živjeti u centru. (Gustavo)

Lijepa je stvar u Hrvatskoj što ima puno događanja i sva su besplatna. (...) To je dobra stvar. Sve je blizu. Možeš ići na više događanja u jednom danu. I sve je besplatno ili jako jeftino. (Fiorella)

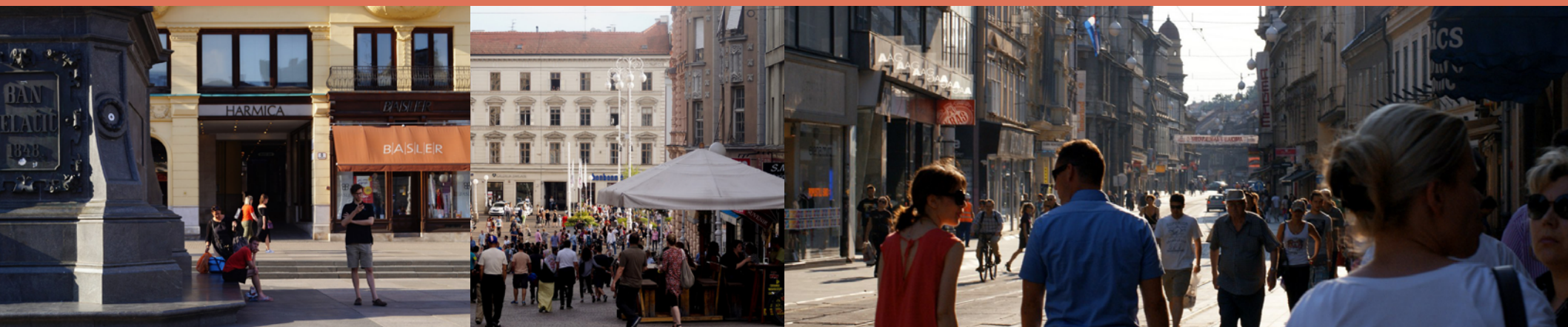
Sviđa mi se što je grad malen jer sad mi je Beč čak prevelik. Tako da je malen, čini mi se da se ljudi više druže. I ideš na kavu. (...) I ta atmosfera, tu sam mogla vidjeti da se ljudi više druže, da razgovaraju sa susjedima i da razgovaraju sa ženom na tržnici. (Lucia)

On je kao jedan od onih ogromnih sveučilišnih kampusa u SAD-u. Tako da je dovoljno velik da još uvijek možeš biti anonimn, ali je i dovoljno malen da ga možeš svladati. Tako da znaš gdje je sve, ali uvijek ima, svaki dan ima nešto novo. Tako još uvijek osjećam. Divna okolina. (Nicholas)

Jako sam sretna što je Zagreb još uvijek dragulj koji turisti nisu uneredili. Nema jako dobro promoviranih mjesta, ali ima mnoštvo dobro skrivenih blaga. Unatoč tome što je glavni grad, grad je intiman, zgodan, siguran i spor. (Tetiana)

Ono što Zagreb čini tako zgodnim jest da ponekad završiš na nekom zanimljivom mjestu, čak i u pješačkoj zoni, u Bogovićevoj i Gajevoj. (Antonio)

Zagreb, i Hrvatska, je uspavana ljepotica. (Michael)

Kad smo ovamo došli, grad nam se uistinu svidio. To je i jedan od glavnih razloga zašto smo ostali. Mogu hodati u jednom smjeru i ne vidjeti nikoga, a onda hodati u drugom smjeru i vidjeti tisuće ljudi. To je ta ljepota, najbolje iz oba svijeta: Zagreb je istovremeno i tih i užurban. (Brian)

Osjećam se kao kod kuće. Osjećam da je Zagreb prilično siguran grad, sada dosta dobro poznajem Zagreb i njegovu okolicu, osjećam se ugodno hodajući okolo. (Steven)

Zagreb je mali grad. Iako Zagrepčani misle da je [ovdje] jako stresno, oni ne znaju što znači biti pod stresom u gradu. U Caracasu živi 6 – 7 milijuna ljudi i to je ogroman grad. I promet je kaotičan, opasno je i svaki je dan nova bitka kad se izlazi u grad. Tako da je život ovdje u Zagrebu, i u Hrvatskoj općenito, vrlo opušten. (Daniel)

U Abidjanu postoji šarm u tom kaosu. Zagreb je tako lijep, i čist, i zgodan. Nedostaje mi onaj organizirani kaos. U Sarajevu ima više duše, za mene, barem kad sam hodao tim gradom. Ovdje je, mislim, vrlo građanski, jako, znaš... Tu je sve vezano uz tu austro-mađarsku stvar. Ovdje imaš to austro-mađarsko, u Sarajevu otomansko. (Khan)

Zagreb je grad koji ima kulturu, ima, kako bih rekla, atmosferu. (Tajna)

Potencijal i transformacije

Migrantski se doživljaji Zagreba manje referiraju na gradsku suvremenost i potencijal. Njihovi su dojmovi grada, kako smo netom pokazale, pretežno ukotvljeni u prošlosti: percipiraju ga kao grad prošlosti koji se sporo mijenja. Vrednovanje ovisi i o tome s kojim su motivima migranti došli u grad, odnosno što u njemu rade ili žele raditi. Oni koji planiraju ili su ostvarili neku poduzetničku aktivnost, a dolaze iz užurbanih i dinamičnih megagradova zapadnoga svijeta, kritični su prema navodno omiljenomu lokalnom komentaru na neku njihovu ideju ili sugestiju: „Polako, polako.“

Drugi su percipiranu tradicionalnost grada i stanovnika prihvatili kao nešto pozitivno, no željeli su unijeti promjene te su upravo u vlastitom angažmanu na promjenama i inoviranju vidjeli svoju poduzetničku šansu. Brendiranje grada kao turističke destinacije i posljedično restrukturiranje ugostiteljskog sektora nekoliko je sugovornika prepoznalo kao mogućnost za razvoj svojih poslova. Migranti u Zagrebu stoga se mogu smatrati akterima repozicioniranja grada na međunarodnoj skali gradova. Međunarodni migranti te Hrvati s međunarodnim iskustvom predvodnici su širenja tzv. etnogastronomske ponude (npr. korejska, šrilankanska, argentinska, indijska, bliskoistočna, francuska hrana), inovativnih koncepcija poput *street food* restorana i proizvodnje *craft* piva ili, pak, otvaranja maloprodajnih trgovina s namirnicama i začinima podrijetlom iz raznih zemalja ili s različitih kontinenata (npr. trgovine azijskom, afričkom, ukrajinskom, turskom hranom i slično). Među njima je i Tetiana, akterica priče o restoranskom biznisu (v. niže), koja procjenjuje da je trenutak pogodan za djelovanje jer s jedne strane postoje neiskorištene ekonomske niše, a s druge se strane grad počeo intenzivno mijenjati zahvaljujući nastojanju gradskih vlasti da razviju turističku industriju.

Primjer našeg sugovornika Daniela pokazuje i drugačije tendencije pozicioniranja. Daniel, naime, sa svojim prijateljem razvija projekt kojim hrvatske prehrambene proizvode, ono „najbolje od naše zemlje“¹³, žele plasirati u svijetu, pri čemu kao glavne kupce vide pripadnike hrvatske dijaspe. Daniel na taj način želi iz Zagreba u svijet slati one proizvode za koje je prepoznao da ih u inozemstvu nije lako pronaći.

Oni koji u Zagrebu žive duže, a riječ je o osobama koje su u tom gradu provele više godina i dobro ga upoznale, primjećuju promjene, i negativne, zatvaranje trgovina i malih biznisa, i pozitivne, sve raznolikiju gastroponudu. Gustavo, informatički stručnjak i *developer* novih aplikacija za upravljanje raznim sustavima, oštromunni je promatrač i sudionik gradskoga života više od pet godina. Budući da je jedno vrijeme i sâm bio dijelom mreže međunarodnih studenata na razmjeni, tvrdi da se u nekoliko godina u Zagrebu razvila „scena“ s hostelima i barovima koja odgovara njihovim potrebama i potražnji. Međunarodni su studenti, pak, prema njegovu uvidu bili aktivni i u širenju upotrebe informacijskih tehnologija i društvenih mreža. Gustavo ima niz ideja u vezi s restrukturiranjem postindustrijskoga Zagreba. Smatra, primjerice, da ga ne treba utemeljiti samo na turizmu nego treba razmisliti i o mogućnosti privlačenja tehnološkog kapitala, o čemu govore i smjernice za gospodarski razvitak grada Ekonomskoga instituta u Zagrebu¹⁴. Da bi to uspjelo, slažu se svi sugovornici s poduzetničkim idejama, hrvatsko bi gospodarstvo valjalo osloboditi „šokantnih“ poreza, bazirati na znanjima, a ne „vezama“ i otvoriti novim idejama. Također se ne bi smjeli diskriminirati mladi ljudi.

Međunarodni se migranti, dakle, angažiraju ili žele angažirati kao akteri ekonomskih i društvenih promjena te vide mogućnost da sami doprinesu povoljnom trenutku repozicioniranja Zagreba na međunarodnoj sceni.

Takav je angažman rezultat njihova poznavanja političkoga, pravnoga i ekonomskoga sustava, društva i kulture, no ujedno je i rezultat njihova dobra obrazovanja i afektivnog odnosa prema gradu za koji tvrde da su u njemu našli „dom“, u kojem se osjećaju „domaćima“ (*local*) i u kojem planiraju duže ostati. Međutim, neki su zbog spomenutih strukturnih prepreka prisiljeni zatvoriti svoja poduzeća i napustiti Hrvatsku.

Na primjer, Beč ili London već su na vrhu gastroscene, a Hrvatska još nije. I kad raste trend, to je najbolja situacija, bolja nego da si tamo na već punom tržištu. A mi još imamo puno koncepata koji tu ne postoje. Ja znam kojih koncepata ima u svijetu i u Ukrajini, tako da ih mogu primijeniti.
(Tetiana)

Htio sam se društveno angažirati da vidim što mogu učiniti, ali to je u to doba [2011.] bio problem jer je sve bilo na hrvatskom. (Gustavo)

Imate potencijal, imate ljude, imate sve, ali ih gušite šokantnim porezima!
(Gustavo)

Ova zemlja ima puno potencijala. A oni [Hrvati] se svađaju oko glupih stvari. (Michael)

Kreće se, kao spirala je, kreće se. Mjesta, lokali, nastaju, nestaju. Ako bilo kamo odeš, vidiš što je tamo i onda se vratiš nakon mjesec dana i pola biznisa je nestalo. Zamijenjeni su, uglavnom se otvaraju pekarnice i mjesta za kavu. (Antonio)

Mislim da ima puno potencijala. (Hani)

Ja vidim da smo mi na pravom mjestu u pravo vrijeme. Hrvatski turizam trenutno ide fenomenalno. Ja pratim sve statističke brojke, ja pratim količinu turista svake godine, količinu po mjestima. Novi aerodrom. I ovo su sve oznake jakog trenda. (Tetiana)

Postaje sve više i više kozmopolitski. Tako ja to doživljavam. (...) U radnom iskustvu Zagreb mi puno znači. I to što sad postaje sve više i više kozmopolitski. I to što će tek sad krenuti. To puno znači. Znači, sad je stvarno vrijeme za biti ovdje. (Hani)

Pojedinačne priče

U nastavku donosimo pet opsežnijih pojedinačnih priča svojih sugovornika, od kojih neki i danas žive u Zagrebu, dok su ga drugi u međuvremenu napustili. Svaka priča pokazuje individualna nastojanja smještanja u zagrebačkoj sredini, investiranja pojedinca u društvo. Zajedničko im je to što prikazuju percepcije koje su naši sugovornici imali o Zagrebu prije preseljenja te doživljaje grada koje su stvorili živeći u njemu. Priče osim toga ilustriraju i promjenjivost slika o Zagrebu, svjedočeći kako su značenja grada dinamična.

Theresa: It's all about the international

Egipćanka Theresa, inženjerka računarstva, grafička dizajnerica, autorica nekoliko knjiga i dokumentarnih filmova, udajom za Hrvata seli se u Zagreb u srpnju 2014.²⁵ U „tome mirnom gradu“, u kojemu voli živjeti iako zime smatra predugima i prehladnima, ona realizira umjetničke „projekte svojih snova“ istodobno nastojeći što bolje upoznati grad i „postati domaćom“. Unatoč uspješno završenom prvom stupnju hrvatskog jezika na Croaticumu Theresi stečeno znanje nije bilo dostatno za povezivanje s ljudima i gradom. Budući da nije bila zadovoljna dostupnim informacijama o gradu na engleskom jeziku, krenula je sama u istraživanje, a svoje je opservacije o mjestima, događajima, aktivnostima, ponudi i mogućnostima u gradu počela objavljivati na svom portalu *Unique Zagreb (Jedinstveni Zagreb)*. Ime portala *Jedinstveni Zagreb* odražava Theresin osobni osjećaj različitosti i potragu za specifičnim, jedinstvenim, internacionalnim aspektima života u gradu, za Zagrebom „drugačijim“ od onoga koji nude standardne brošure te

informacije orijentirane na domaće, zagrebačko i hrvatsko. Tako je, između ostaloga, prikazala jedan korejski i brazilski restoran (posljednji je u međuvremenu zatvoren), kinesku čajanu, trgovine bliskoistočnom i azijskom hranom i začинима te lokalne trgovine *vintage* predmetima i „jedinstvenim“ glagoljičnim poklonima. Kompilirala je kratki praktični vodič po gradu, dostupan na njezinu portalu te u Facebook grupama *Expats in Zagreb* i *Unique Zagreb Expats*, koje administrira. Aktivna je i putem *meetup* aplikacije te organizira istraživačke fotografske obilaske grada, kuhanje i druženje uz hranu, posjete restoranima, gledanje filmova, čemu obično prisustvuje manji broj ljudi, uglavnom migranata i Hrvata s internacionalnim iskustvom.

Theresu smo zamolile da napravi izbor fotografija mjesta za koja je vezana ili koja su obilježila njezin trogodišnji život u Zagrebu, od kojih neke ovdje prezentiramo uz njezin komentar. Njezin je odabir uključivao sljedeće fotografije: kinesku čajanku, francuski restoran, vegetarijanski restoran i festival vegetarijanske hrane, izradu licitara u Etnografskom muzeju u Zagrebu, kino i Zagreb Film Festival, Jarun, tunel pod Sljemenom, Trg bana Jelačića te Hrelić. Njezin odabir, iz kojega smo zbog ograničenoga prostora učinile izbor, pokazuje da ona, pasionirana istraživačica zanimljivih i drugačijih ideja, u Zagrebu ne traži samo lokalne nego i internacionalne sadržaje i događanja. U određenoj je mjeri to posljedica njezine nemogućnosti komuniciranja na hrvatskom jeziku. Međutim, Theresina je potraga za „jedinstvenim“ u Zagrebu u prvom redu potraga za internacionalnim sadržajima, za alternativama lokalnom i nacionalnom, za internacionalnim „krajolikom“²⁶ koji je obilježje svjetskih prijestolnica i megagradova, u kojima su i ona i drugi doseljenici u Zagreb prethodno živjeli. U toj urbanoj niši Theresa kreira svoj „jedinstveni Zagreb“, istodobno lokalni i internacionalni, sastavljen od lokalnih znanja, artefakata i podataka te internacionalnih aspekata

koji rekreiraju polje različitosti na koje su migranti naučeni, u kojemu su se kretali u gradovima prethodnoga života, od Abidjana do Kaira ili Kingstona. To je ujedno i polje poznatoga i razumijevanja u susretu s ljudima s migrantskim iskustvom, bilo da su Hrvati ili stranci, utočište u hrvatskome jezičnom okruženju.

TRG

Da, to je za mene najvažnije mjesto u Zagrebu, centar grada, glavni trg. Tako je lijep. Zgrade i tramvaji dio su kompozicije. Sve se događa na glavnom trgu. Uvijek naiđemo na koncert, festival, tržnicu, na njemu se uvijek nešto događa. U blizini je nekoliko kina. Obično i prošećemo po trgovinama, tu ima puno kafića i restorana. To je moje omiljeno mjesto. I tako je posebno. Nije kao glavni trgovi u drugim zemljama. Osjećam se kao da putujem u prošlost kad idem u taj dio grada. Još uvijek nije prekrčan ljudima i ima staru arhitekturu.

KINO

Nikad nisam išla toliko u kino kao u Zagrebu. Čini se, znaš, kao da se u Zagrebu ne događa puno toga na engleskom jeziku pa mi uvijek idemo u kino. A za filmove koje ja želim pogledati, kao što vidiš, ljudi obično nisu zainteresirani.

FRANCUSKI RESTORAN

To je French Store. To je bilo još jedno otkriće u Zagrebu. Francuska kuhinja. Žao mi je, ali izabrala sam sve međunarodno [misli na izbor fotografija Zagreba i što je u njemu zanima].

BUVLJAK

Ovisna sam o buvljacima i idem na njih u svakoj zemlji jer tamo vidiš njezinu povijest. Volim kupovati stvari i renovirati ih. O buvljacima ovdje mogu reći da nisu tako dobri kao u drugim zemljama. Skupo je, nema puno izbora. Onaj na Britanskom trgu isto je vrlo skup. Ima puno antikviteta, a ja tražim drugačije stvari, više svakodnevne stvari.

PARKOVI

Jarun, Maksimir i sva zelena mjesta također čine veliki dio moga života ovdje. Vikendom obično idemo na Jarun zato što nam je blizu. A kad želimo promjenu, idemo u Maksimir. Ili na Sljeme. Samo se prošećemo, snimamo fotografije, uživamo u prirodi. (Voliš li ti prirodu?) Prije nego što sam došla u Zagreb, nisam voljela prirodu, ali ovdje sam je naučila voljeti jer ima puno parkova. U Egiptu mi uopće nemamo parkova! Mi nemamo zelenila u Egiptu!

Tetiana: idealno za život, teško za biznis

Ukrajinka Tetiana, marketinška stručnjakinja i vlasnica PR agencije u Harkovu, zajedno sa suprugom Andriem, suvlasnikom trgovina namještaja u Ukrajini, prije tri je godine započela ostvarenje plana o preseljenju u Hrvatsku te otvaranju „lanca izvrsnih restorana“.¹⁷ Razlog preseljenja bila je ekonomska kriza u Ukrajini, a ideja tih strastvenih putnika da „novi život“ započnu u Hrvatskoj rezultat je turističkoga posjeta 2009., kada su se „zaljubili“ u tu zemlju. Hrvatska je imala i druge komparativne prednosti, primjerice „bliskost“ tradicija, mentaliteta i jezika s njihovom domovinom, a budući da se bave ronjenjem, za njih je ona bila privlačna i zbog mora. Nakon odluke o preseljenju Tetiana i Andrii nisu ništa prepustili slučaju. Obišli su desetak obitelji ukrajinskih i ruskih iseljenika u Hrvatskoj da bi se raspitali o poslovnim mogućnostima te dobrim i lošim stranama života u Hrvatskoj. Od svih su dobili otprilike isti odgovor: „Zemlja je idealna za život, ekološka, čista, mirna, sigurna. Zrak, voda, prekrasna, divna. Malo teška za biznis.“ To ih, međutim, nije obeshrabilo jer su zbog nestabilne ekonomske situacije u Ukrajini bili navikli na poslovne poteškoće: „Nama nakon Ukrajine ništa nije teško“, kazala je Tetiana. Daljnjim istraživanjem hrvatskoga ugostiteljskog sektora i navika lokalnoga stanovništva Tetiana je zaključila da zbog kratke turističke sezone restoran ipak ne treba otvoriti na Mljetu, gdje su prvotno željeli živjeti, nego u Zagrebu. Otkrili su i „nezauzetu tržišnu nišu“ te „prostor za inoviranje i rast“ u ponudi „modernih bistroa“ sa „zanimljivom *casual* hranom“ koja „izlazi iz okvira“ tradicionalne kuhinje i navika kao i u ponudi tzv. *street fooda*.

S velikim je samopouzdanjem, odlučnošću, sustavnošću i entuzijazmom Tetiana prionula ostvarenju svoje ideje. Ona i suprug počeli su učiti hrvatski i talijanski. Potom su uložili u stjecanje nove profesije; završili

su tečaj restoranskog menadžmenta u Ukrajini, pohađali seminar na Kulinarskom Institutu Kul IN u Sisku, diplomirali na talijanskoj kulinarskoj akademiji ALMA la Scuola Internazionale di Cucina Italiana u Parmi te stažirali u restoranu s jednom Michelinovom zvjezdicom u Apuliji. Naposljetku, naoružani kulturnim i ekonomskim kapitalom, a u sinergiji s jednim lokalnim poduzećem, u rujnu 2016. otvaraju restoran u Zagrebu. Budući da su ona i suprug stranci, Tetiana procjenjuje da je suradnja s lokalnim poduzetnikom bila najbolji način za pokretanje posla.

Strancima je jako teško pokrenuti biznis u Hrvatskoj. To je jedino što mi se ne sviđa u Hrvatskoj. Sve države, sve zemlje europske jako su dobre za biznis i investicije. Ako netko dolazi s novcem, svi otvaraju vrata, osim u Hrvatskoj. Hrvatska je napravila sve da bi to bilo preteško. Na svakoga zaposlenog stranca moraš uzeti nekoliko Hrvata...

Strancima nije lako. Oni trebaju raditi puno više da bi zadobili povjerenje kakvo ima Hrvat prema Hrvatu. Tako da stranci za isti rezultat trebaju raditi dva ili tri puta više od Hrvata.

Već krajem iste godine restoran je uvršten na nekoliko popisa najboljih restorana u Zagrebu. Tetiana ga je nastojala učiniti „drugačijim“ vidjevši u tome svoju šansu. Imala je planove o širenju posla, obrazovanju kuhara te uvođenju menadžerskih vještina i operacijskih standarda u buduće pothvate. Tijekom našeg razgovora pokazivala je istinski entuzijazam i vjeru u uspjeh, kojima odiše i njezin blog. Istodobno je bila oduševljena Zagrebom.

„Dobru vibraciju u gradu“ i osjećaj „starih europskih gradova“ Tetiana je osjetila još prilikom prvoga posjeta Zagrebu premda tada o njemu nije znala ništa. Za nju, kao i za druge migrante, Zagreb ima idealnu kombinaciju živosti i mira, maloga mjesta i velegrada.

U isto je vrijeme i jako miran. Nakon Harkova, koji ima dva milijuna ljudi, 700 000 je prekrasna količina. U jedan je trenutak i jako živa metropola. Kazališta i svi ti koncerti, prekrasan socijalni život. I miran. Ova kombinacija, grad ima ravnotežu i sve oznake glavnog grada, europske metropole. A u isto vrijeme s puno zelenila, Jarun, parkovi, osjećaš se ponekad... Mi živimo na Cmroku. Divno. I zeleno, prekrasno. Tako da je ova kombinacija metropole za mene jedna od najboljih u Europi.

A tu je ta kombinacija kad je ekologija kao na moru, u malom gradu, a život kao u velikom gradu. Imaš sve u jednom.

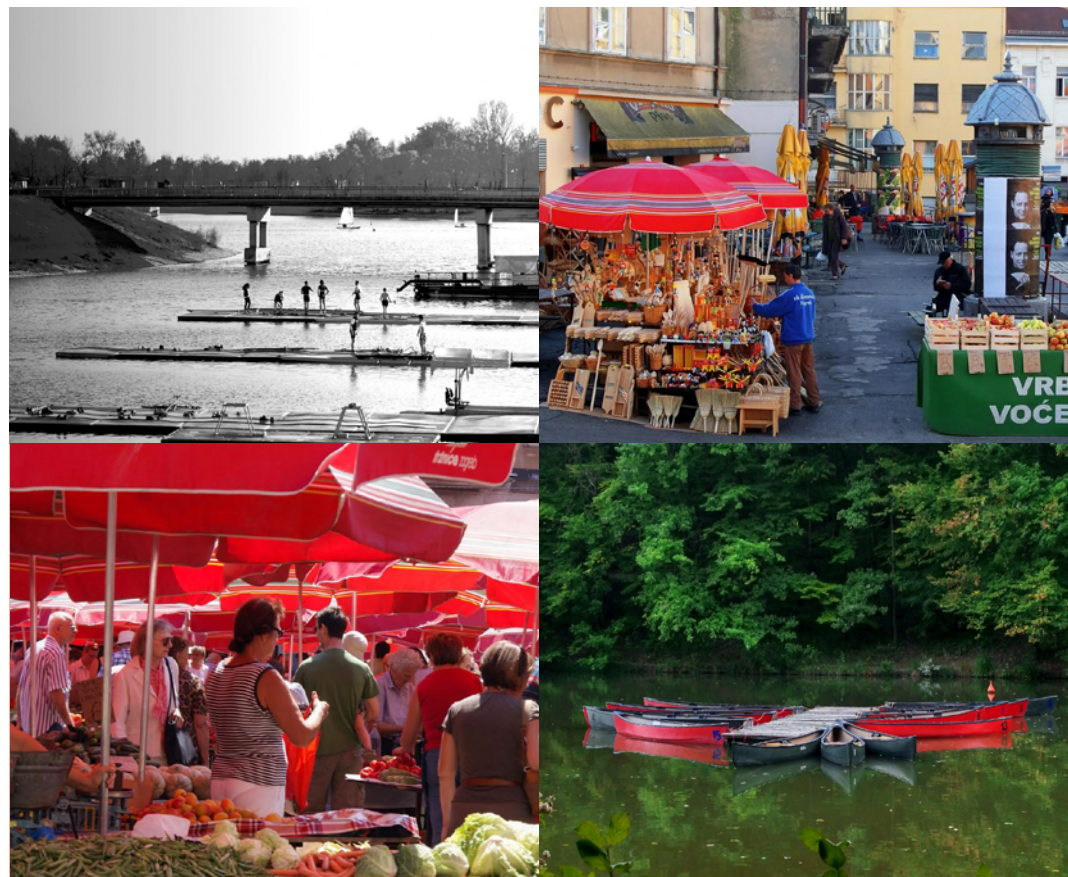
Uz pozitivne strane Zagreba koje uočavaju i drugi migranti, primjerice sigurnost, Tetiana ističe i njegove ekološke prednosti, čisti zrak i čistu vodu, neusporedive s njezinom domovinom. Za nju je još nevjerojatnije da se na Jarunu, u „centru glavnoga grada“ jedne europske države, može „plivati u čistoj prekrasnoj vodi“.

Mi ne znamo kako je to piti iz pipe. I ovdje je moje najveće zadovoljstvo piti vodu iz pipe. To je za mene neki simbol zašto sam tu. Da, i zrak. Prvi mjesec osjećala sam drugi zrak, bila je razlika. Zbog industrije je zrak u Harkovu zagađen. A ovdje metropola, glavni grad i divni čisti zrak. (...) Mogu reći da je fenomenalna kombinacija svega toga u jednoj metropoli. Tako da smo sretni što smo na kraju odabrali Zagreb.

Shvatili smo da je ovo jedno od najboljih mjesta za život.

Činilo se kako je riječ o uspješnoj imigracijskoj priči, i u poslovnom smislu i u smislu drugih aspekata integracije u Zagreb, čak i u aspektu emotivne integracije, koja se u klasičnoj migracijskoj literaturi¹⁸ obično smatra krajnjom i teško dostižnom točkom. Tetiana je voljela živjeti u Zagrebu te se maksimalno angažirala u pripremama za preseljenje i pokretanju posla, no unatoč tome bila je prisiljena zatvoriti restoran.

Potvrdilo se upozorenje njezinih sunarodnjaka da je Hrvatska „teška za biznis“. Pretpostavljamo da su se u ovom slučaju ostvarile „prijetnje“ gospodarskoj djelatnosti u Zagrebu i Hrvatskoj koje je identificirala već spomenuta studija Ekonomskoga instituta u Zagrebu. To su, između ostaloga, previsoki porezi i doprinosi, osjetljivost gospodarskih djelatnosti na recesiju, nedovoljni državni poticaji,¹⁹ a u konkretnom slučaju i činjenica da su Tetiana i njezin suprug stranci, za koje su „prijetnje“ uspješnom poslovanju još veće zbog znatnih zahtjeva pri osnivanju trgovačkog društva ili obrta.²⁰

Karolina: širenje horizonata

Poljakinja Karolina studentica je Jagelonskog sveučilišta u Krakovu koja je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu boravila u dvama navratima,²¹ u ljetnim semestrima 2016. i 2017. godine, u okviru programa akademske mobilnosti CEEPUS²². Ta se dva boravka na zagrebačkom sveučilištu nadovezuju na niz njezinih inozemnih studentskih boravaka u drugim europskim zemljama: Češkoj, Slovačkoj i Španjolskoj. Karolina sa smijehom govori kako je posve iskoristila mogućnosti studentske razmjene, odnosno kako je u inozemstvu provela najveći dopušteni broj mjeseci. Izbor Zagreba kao destinacije za akademsku mobilnost ona pojašnjava kao rezultat ponuđenih sveučilišta u okviru programa CEEPUS te vlastite imaginacije o tome kakva je klima i način života tamo očekuju. Tijekom drugog boravka u Zagrebu, od ožujka do lipnja 2017. godine, Karolina je uz studij provodila istraživanje za svoj diplomski rad, posvećen percepcijama i manifestacijama latinoameričke kulture u Zagrebu.

Kao sudionica studentske mobilnosti Karolina je u Zagrebu imala smještaj u studentskom domu, subvencioniranu prehranu u studentskim restoranima te druga studentska prava i obveze na gostujućem sveučilištu. Zahvaljujući, među ostalim, prethodnome bogatom iskustvu s programima studentske razmjene, tijekom boravka u Zagrebu nije naišla na administrativne ili druge probleme. Jedinu joj je poteškoću predstavljala slaba ponuda kolegija na engleskom jeziku, što je rezultiralo time da je s profesorima imala organiziranu individualnu nastavu. S obzirom na kraće boravke u Hrvatskoj te na činjenicu da je u Zagreb stigla kada je nastava hrvatskog jezika na Croaticumu na Filozofskom fakultetu već bila započela, nije se odlučila za organizirano učenje hrvatskog jezika.

Karolina zanimljivo opisuje svoju poziciju glede razumijevanja hrvatskog jezika. S jedne je strane činjenica da ne govori hrvatski jezik svakako obilježila njezin studentski život; smanjila je njezino sudjelovanje u nastavnom procesu na predavanjima i seminarima, usmjerila ju je na intenzivniju osobnu komunikaciju s profesorima te je rezultirala time da joj je nedostajalo upoznavanje i intenzivnije druženje s kolegama studentima. S druge je strane Karolina svoje nepoznavanje hrvatskog jezika povezala sa svakodnevnom komunikacijom te je usporedila boravak u Zagrebu s prethodnim boravcima u Češkoj i Slovačkoj, gdje je razumjela jezik. Ustvrdivši kako joj je u neku ruku čak bilo drago da ne razumije jezik jer je tako bila odijeljena od percipiranja svakodnevnih problema i negativnosti, zapazila je kako je tijekom drugog boravka u Zagrebu, kada je već bolje razumjela jezik, na drugačiji način doživljavala ljude u Hrvatskoj te pronalazila sličnosti s Poljacima.

Karolina je tijekom boravaka u Zagrebu dobro upoznala grad. „Zaljubivši se“ u njega na Gornjem gradu, gdje je uživala u omiljenom pogledu, svoja je kretanja i doživljaj grada vezala uz mnogo točaka. Izdvojila je Jarun, Hrvatsko narodno kazalište i zelenilo oko njega, Hendrixov most, koji joj je služio i kao orijentir za povratak u studentski dom, Trg bana Jelačića, klub Ritam grada u Gajevoj ulici, Ilicu, Trg kralja Tomislava, koji je podsjetnik na njezin prvi dolazak u Zagreb, Filozofski fakultet te studentski dom i studentski restoran. Uz Zagreb veže atribut sigurnosti i osjeća dobrodošlice, a posebno je se dojmila njegova intimnost te činjenica da on, unatoč tome što je glavni grad, u usporedbi s nekim drugim metropolama nema istu ponudu artikala.

Obožavam što je glavni grad, ali ne osjeća se kao glavni grad. Obožavam što je intiman, hodaš ulicama i srećeš iste ljude.

Karolinu je oduševio i veliki izbor, često besplatnih, događanja u Zagrebu. U vezi s time ona je zanimljivo reflektirala vlastitu poziciju privremenog stanovnika grada, opušteniju i s manje obveza nego što ih ima u svom gradu, različitu od pozicije „nas“ stalnih stanovnika: „Za nas je to sjajno, ali za vas...“ Ta joj je „potpuna opuštenost“ omogućila da posjeti različita gradska događanja.

Kako je spomenuto, Karolina je tijekom drugog boravka u Zagrebu za jedan kolegij koji je pohađala te za diplomski rad provela istraživanje na temu percepcije latinoameričke kulture u Zagrebu. Zbog toga je vrlo dobro upoznata s gastronomskom ponudom i ponudom kulturnih aktivnosti vezanih uz Latinsku Ameriku. Istražujući zagrebačke plesne škole i klubove, restorane i kafiće, festivale i različite projekte te razgovarajući s pojedincima koji su podrijetlom iz Latinske Amerike, a trenutno žive u Zagrebu, i s onima koji su poslom vezani uz Latinsku Ameriku, dobila je obuhvatan uvid u postojeću ponudu, konstrukciju i percepciju latinoameričke kulture u Zagrebu. Karolina je tako boravak u Zagrebu iskoristila kako bi diplomirala na Američkim studijima na svome matičnom fakultetu u Krakovu, a provedeno joj je istraživanje omogućilo i vrlo detaljno upoznavanje jednoga segmenta gradskog života.

Zagreb je za Karolinu jedno od mjesta studiranja u njezinu studentskom životu kojim je povezala više europskih država. Iskoristivši u potpunosti mogućnosti studentske mobilnosti te pozitivno vrednujući prikupljena iskustva, Karolinin primjer pokazuje dobre strane programa akademske razmjene.²³ Želja za „širenjem horizonata“, kako ona sama opisuje bogato iskustvo studiranja u drugim zemljama, dovela ju je i u Zagreb, gdje je institucionaliziranim kanalima imala osiguran smještaj i drugu podršku. Usprkos preprekama vezanim uz nedovoljnu nastavu na engleskom jeziku ili, pak, baš potaknuta njima, jer je intenzivnom komunikacijom

s pojedinim profesorima mogla predano raditi na svome istraživanju, Karolina je vlastitim angažmanom upoznavala Zagreb općenito i specifično, jednu nišu njegova kulturnog života. Svega desetak dana prije njezina drugog odlaska iz Zagreba, u lipnju 2017. godine, otvorenom je ostala mogućnost ponovnog, trećeg dolaska, ovoga puta radi zaposlenja.

Agustín: tramvaj kao ured

Argentinac Juan Agustín, tridesetogodišnjak iz San Juana, u Zagreb je sa suprugom i kćeri došao u ožujku 2016. godine.²⁴ Primarna motivacija preseljenja vezana je uz to što Agustín i supruga, posebno nakon rođenja kćeri, Argentinu nisu vidjeli kao dovoljno sigurnu zemlju za život. Oboje imaju dva državljanstva: Agustín uz argentinsko ima talijansko, dok njegova supruga ima hrvatsko državljanstvo. Ta ih je činjenica potaknula na odlazak u Hrvatsku te im olakšala administrativne korake. Odluku o preseljenju donijeli su relativno brzo, dobivši stipendije za učenje hrvatskog jezika, koji prije dolaska u Hrvatsku nisu poznavali. Pozitivan pogled na korak preseljenja te na Zagreb koji im je donio tišinu i mir, koje ističu kao važne uvjete za obiteljski život kakav žele imati, Agustín zaokružuje ovim riječima:

Ponekad nam fali, nama kao čovječanstvu, taj trenutak u kojem kažemo – da, idemo, zašto ne, idemo!

Iako o Hrvatskoj i Zagrebu prije dolaska nisu puno znali, Agustín proces preseljenja opisuje kao lagan. Kao jedine negativnosti prisjeća se teškog sporazumijevanja u uredu za strance Ministarstva unutarnjih poslova te smatra kako bi trebalo poraditi na tome da taj prvi korak za strance koji dolaze u Hrvatsku protekne što bolje.

Agustín dobro poznaje Zagreb i u njemu se dobro snalazi. Prisjećajući se prvog susreta sa Zagrebom, ističe kako mu je posebno upečatljiv bio mir u samom središtu grada.

Prvi dojam bio je jako zanimljiv. Mi smo došli, bila je nedjelja, u tri poslijepodne mi smo bili na Trgu bana Jelačića. I baš mi je bilo zanimljivo koliko je tih i miran. Ja sam mislio: „Ovo je glavni grad zemlje u Europi.“

Prije nego što sam došao, ja bih mislio: „Gužva i sve to“, ali došli smo i bilo je kao... Nisam mogao vjerovati. Ja volim, volim tišinu. Volim tišinu.

Taj mu se mir i tišina posebno sviđaju. Zagreb opisuje sljedećim riječima:

Lijep grad, baš lijep. Miran. Mislim da Zagreb diše. Ima puno javnih prostora i puno zelenih prostora i to je lijepo. (...) Mislim da grad radi, funkcionira kao grad.

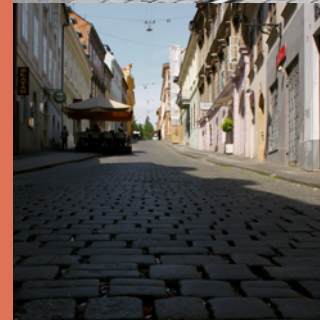
Kao drage zagrebačke lokacije Agustín izdvaja Prečko, kvart u kojem je s obitelji živio godinu dana, Petruševac, kvart u kojem sada žive, Bundek, Jarun i područje od Maksimira prema Sljemenu. Njegova obitelj nastoji što više vremena provoditi zajedno pa su im i dnevne aktivnosti i kretanja u gradu tijekom tjedna i vikendom vezani uz kćer. Redovito odlaze u prirodu, u parkove i na dječja igrališta. Ta su igrališta mjesta interakcije s drugim roditeljima, a Agustín ih je iskoristio i kako bi nam pojasnio osjećaj dobrodošlice. Roditelji koje svakodnevno susreće na jednom od igrališta upotrebljavaju pojedine izraze na španjolskom, što on tumači kao njihov trud da komuniciraju s njim i njegovom kćeri. Istodobno je impresivan trud koji Agustín ulaže u intenzivno učenje hrvatskog jezika, koji nakon godine i pol života u Hrvatskoj govori odlično. Stalni rad na vokabularu i potpuna sigurnost u jeziku pokazuju se važnima za život u Hrvatskoj.

Vozeći se svaki dan tramvajem iz doma u Prečkom na Filozofski fakultet, kod Agustína se rodila ideja o sviranju u tramvajima. On je, inače, školovani glazbenik i majstor zvuka i u Argentini mu je bavljenje glazbom, uz ostale poslove koje je obavljao, bilo izvor prihoda. Kako pri preseljenju u Hrvatsku nije mogao ponijeti glazbene instrumente, a glazba mu je nedostajala, odlučio je kupiti ukulele i vježbati. Prvo je sviranje u tramvajima vezao uz odlaske na tečajeve hrvatskog jezika, no kasnije je odlučio svirati i nevezano uz to. Situacija u kojoj nije imao stalni posao omogućavala mu je da dio vremena u danu odvoji za sviranje.

Na početku je bilo samo kad sam išao na Fakultet na Croaticum, ali kad sam vidio da se ljudima stvarno sviđa, počeo sam svirati i poslijepodne. Tako je počelo i malo mi je kao posao. Još uvijek učim nove pjesme i vježbam svaki dan. To mi je kao posao. Moj je ured u tramvaju.

Agustín je na taj način dobro upoznao grad i tramvajsku mrežu, uspostavio kontakte s ljudima te s nekim od njih stvorio i prijateljske veze. Osim toga, sviranje mu donosi i određenu zaradu. Kako je Agustín zapazio da sviranje u javnom prijevozu, za razliku od sviranja na zagrebačkim ulicama, nije uobičajeno, zgodno je iskoristio mogućnost da tramvajskim putnicima pruži novo iskustvo. Njegovo sviranje u tramvajima medijski su popratile državne i lokalne televizijske kuće te internetski portali. Pritom su medijski prikazi donijeli i nešto širu priču o razlozima preseljenja njegove obitelji u Hrvatsku, razlikama između Hrvatske i Argentine, učenju hrvatskog jezika i slično. Uz svakodnevno sviranje u tramvajima Agustín svira i u pojedinim zagrebačkim kafićima i restoranima.

Zagrebački su tramvaji Agustínov „ured“, mjesto na kojem može raditi ono što voli, obradovati putnike, što ističe kao najveću nagradu, ali i zaraditi. Iako svoj profesionalni život iz Argentine nije odmah nastavio u Zagrebu u vidu stalnog zaposlenja, pronašao je način da od svoje ljubavi prema glazbi napravi nešto što mu je „kao posao“. Prilikom je prepoznao u Zagrebu, gradu u kojem sa svojom obitelji želi graditi život. Prema reakcijama u medijskim prikazima i na njegovoj Facebook stranici publika je zauzvrat prepoznala njegovu glazbu i vedru osobnost te novost koju je unio u zagrebačke tramvaje. Tramvaj je za Agustína sredstvo kojim upoznaje grad i ljude, a istovremeno i sredstvo kojim gradi svoje mjesto u gradu.

Michael: osobno kroz lokalno

Michael je dijete Engleza i žene afrikanerskoga podrijetla. Odrastao je u Johannesburgu kao jedini „bijeli dječak“ u jednoj crnačkoj četvrti, a u životu je bio izložen „višestrukim kulturama“ i rasama. Iako se osjeća kao Južnoafrikanac, ujedno je i „međunarodni građanin“ te uvjereni antirasist. Ne želi se smjestiti unutar jedne kulture te oduševljeno govori o južnoafričkim političkim vođama Nelsonu Mandeli i Thabu Mbekiju, pod čijim se vodstvom Južnoafrička Republika ujedinila u „duhu integracije kultura“.²⁵

S punoljetnošću napušta domovinu i seli se u Ujedinjeno Kraljevstvo, a nakon manje od godine dana stiže u Hrvatsku, slijedom jednoga internetskog kontakta i zbog nezadovoljstva životom u Londonu. Prije migracije London je smatrao „zemljom mogućnosti“ u kojoj će se doživotno nastaniti. Na kraju se osamnaestogodišnjaku „koji se pokušava pronaći“ grad učinio poput „lavlje jame“: „Da budem iskren, zapravo ne znam zašto sam došao ovamo. Tako se dogodilo“, zaključio je priču o razlozima koji su ga naveli da dođe u Zagreb, grad o kojemu ništa nije znao. Život u Zagrebu smatra jeftinim, čak i prema južnoafričkim standardima. U tom je gradu mogao živjeti „jednostavnim životom“ sa skromnim studentskim sredstvima kojima je raspolagao, a u ljetnim ih je mjesecima dopunjavao sezonskim radom na obali. Međutim, promijenjena globalna ekonomska situacija, nemogućnost da u Zagrebu realizira čvršću materijalnu egzistenciju, nevoljkost da se vrati u Južnoafričku Republiku, u kojoj se društvo prema njegovu mišljenju sve više dijeli po klasnoj osnovi, te nova međunarodna (ljubavna) veza naveli su ga da se nakon tri i pol godine odseli u Latviju. Kao i u Zagreb otišao je s malo prtljage: s dvjema torbama, ruksakom i kutijom knjiga.

U Zagrebu je Michael odmah po dolasku upisao tečaj hrvatskoga na Croaticumu te stekao „čvrsta prijateljstva“, koja su mu u početku pomogla da se ne osjeća kao „stalni autsajder“. Prijateljstvo s drugim doseljenicima u novom mu je mjestu dalo prvi osjećaj pripadnosti. Svi su dijelili zajedničko iskustvo da su u Zagrebu, ali i bilo gdje drugdje kamo migriraju, stranci, osobe koje obilježava autsajderstvo i život „u većem broju kultura i jezika“. Iz toga se iskustva rađa „uzajamno razumijevanje“ i „neobjašnjiva veza među strancima“, a ti su kontakti Michaelu, kao i drugim doseljenicima, postali prvo utočište. Međutim, za razliku od nekih drugih, Michael nije ostao samo u internacionalnom krugu ljudi, koji žive donekle odijeljeni od domaćega stanovništva, iako je cijelo vrijeme života u Zagrebu nastavio njegovati odnose s njima. Posao ga je uveo među domaće ljude, među kojima je razvio osjećaj lokalne inkorporacije. Taj se osjećaj kod Michaela pojavio tek onda kada se osjetio prihvaćenim u domaćoj (radnoj) okolini, pri čemu je poznavanje temelja jezika bilo važno za razumijevanje kulture i povijesti, ukratko svijeta lokalnoga stanovništva. Nakon što su ga lokalci prihvatili, Michael je shvatio da i on treba zbaciti svoju „južnoafričku kulturu“ i „biti Hrvat“.

Sezonski angažman u turističkoj djelatnosti jednoga ljeta označio je trenutak promjene i lokalne integracije.

U ljeto 2014. prvi me put u životu neka kultura prihvatila. Ja sam bio otočanin ta tri mjeseca. Tada sam postao Hrvatom. Nisu me zvali Michael, nego Mikel. Moj se hrvatski jako poboljšao. (...) Svaki se dan družim s Hrvatima. Rakija je dio moga života. Te svađe oko glupih stvari, slušam, pričam sa starijim ljudima u zajednici. Ali to je i prvi put da su Hrvati stali iza mene kad bi dolazio neki stranac. Osjetio sam tu povezanost, mi smo Hrvati... Šef mi je rekao: „Strancima ne treba vjerovati“, a ja sam pitao: „A što sa mnom?“ Odvratio je: „Ti se ne računaš, ti si jedan od nas.“ Kulturno sam bio dio

mjesta, to je bio pokazatelj razumijevanja jezika, kulture, povijesti, svega. (...) Dopustio sam da me [taj osjećaj] preplavi i to mi je zauvijek promijenilo život. Taj je proces trajao više od godine dana. (...) Osjećao sam se bolje u sebi jer su me ljudi prihvaćali. Nikad to nisam osjetio, ali taj put jesam. To se dogodilo na temelju kulture.

Michael je uživao piti pivo, šljivovicu ili kavu sa svojim momcima i gundati s njima o nečemu „samo zato što su željeli gundati“. Osjećao se sretno jer mu je bilo „dopušteno igrati igru“ u kojoj nikad prije nije sudjelovao. Time želi reći da se nikad prije nije osjetio prihvaćenim u nekoj zajednici jer su mu dotadašnja životna iskustva stvorila uvjerenje da je uvijek i svuda autsajder (*on the outside*). Među Britancima je bio previše Južnoafrikanac, među Afrikanerima previše Britanac, među crnačkom populacijom bijelac, a u Zagrebu također stranac, posebice prvih nekoliko mjeseci. Uvijek je bio drugačiji i neuklopljen. Taj je događaj „zauvijek“ promijenio njegov život; od društvenog izopćenika i samotnjaka postao je dijelom zajednice, društvo u kojemu je živio prihvatilo ga je i više nije bio stranac. Time se promijenilo i njegovo razumijevanje Hrvatske: „Sve u vezi s Hrvatskom postalo je smisleno nakon što više nisam bio stranac, nego naš“, kazao je Michael.

Postupno sve bolje razumijevanje nove okoline i inkorporacija u društvo dvije su strane istoga procesa stvaranja značenja u migracijskom kontekstu, koji je, kako smo prije pokazale, prisutan i kod drugih sugovornika. Međutim, kod Michaela je taj proces imao i dodatni smisao jer je obilježio njegovo odrastanje. Migracija u Hrvatsku poklopila se s fazom sazrijevanja u Michaelovu životnom ciklusu,²⁶ migracijski je moment postao prekretnicom u njegovu osobnom rastu. Puka je slučajnost da se to dogodilo u Hrvatskoj jer je Michael tamo dospio sasvim neplanirano. Michaelova priča pokazuje kako je i dob migranta,

odnosno faza u njegovu životnom ciklusu, uz podrijetlo, nacionalnost, etnokulturna obilježja, religiju, obrazovanje, put dolaska, pravni status i rod, bitan čimbenik migracijskoga iskustva.²⁷ S druge strane, priča pokazuje i ulogu mjesta migracije u procesu inkorporacije, odnosno interaktivni odnos migranta i lokacije. Za Michaela je Hrvatska, konkretno Dalmacija, bila laka za „stopiti se“ jer ima „domaće“, njemu poznate karakteristike.

Kad postane malo vruće, mi postajemo malo lijeni, radeći pod žarkim suncem, odmaramo se u sjeni. Nijedan Dalmatinac ne hoda brzo, pije se kava cijeli dan, svi se počnemo žaliti na turiste, laganini...

Michael je u našem razgovoru puno reflektirao o svojim doživljajima, o Zagrebu i Hrvatskoj. Vlastita je mladenačka traženja usporedio s nastojanjima grada da stvori svoj identitet; dok je on vlastiti identitet pronašao upravo živeći u Zagrebu, grad u tome još nije uspio.

Uvijek kažem da je Hrvatska kao tinejdžerica koja ne zna kako se uklapa. Posebno je Zagreb tinejdžerica; ona ima tako puno strana i ja razumijem da traži kako da ih sve poveže u jedno. (...) Zagreb ima vrlo čudnu energiju: komunističke zgrade, moderni neboderi, stara Europa na Gornjem gradu, svi se ti elementi usklađuju, a ja ih istinski razumijem. Osjetio sam da me u Hrvatskoj prvi put jedan grad razumio.

Premda ga je do neke mjere „razumio“, personificirani Zagreb Michaela još uvijek ne poznaje u potpunosti jer je i sâm tinejdžerica koja prvo treba upoznati sebe. Tako je Michael neposredno pred odlazak okarakterizirao Zagreb.

Zagreb još uvijek nastoji iznaći tko sam ja. Ona [tinejdžerica Zagreb] treba shvatiti da je ona ona, ona nije ništa drugo. Uvijek se koristim tom metaforom i ostavit ću naš odnos otvorenim. Još uvijek volim Zagreb,

uvijek ću voljeti Hrvatsku zbog toga što je za mene učinila. Ali mi smo sad u različitim fazama života. Ona se treba još malo zabavljati prije nego što krene naprijed. Ja sam sad u fazi kad se želim malo opustiti i početi nešto graditi.

Iako za njega njihov odnos još nije završen, Michael je napustio Zagreb i Hrvatsku. Mobilan, bez otežavajuće prtljage, čvrstih planova i unaprijed zadanih kontura života, svuda stranac (s iznimkom Hrvatske!), Michael, koji se nakon godine dana života u Rigi preselio u Bukurešt, predstavlja i modernu inkarnaciju povijesne figure vagabunda, skitnice – za nekadašnje vladare opasnoga lika jer je izmicao vezivanju, kontroli, okviru²⁸. Međutim, njegova bi refleksija o Zagrebu upućivala na mogućnosti vezivanja i urastanja u tlo, koje bi moglo biti i trajnije kad bi gospodarske prilike to dopustile.

Migranti i stvaranje grada

Međunarodni migranti u Zagrebu na različite načine *stvaraju grad* i svoje mjesto u njemu. Njihove su pojedinačne migrantske priče raznolike, no odaju i slična iskustva susreta s gradom i inkorporacije u gradski život. Materijalnost i estetika Zagreba, njegov karakter i atmosfera te potencijal i transformacije tri su perspektive koje smo prepoznale kao čvorišta migrantskih doživljaja Zagreba.

Neke se zagrebačke lokacije koje su našim sugovornicima važne u mnogome preklapaju s točkama turističkoga predstavljanja Zagreba (ulice, trgovi, građevine, parkovi, kulturne institucije), dok se neki od atributa kojima su migranti opisivali Zagreb preklapaju s atributima kojima Zagreb želi graditi svoju turističku privlačnost.²⁹ Migranti, međutim, idu i korak dalje. Za njih Zagreb nije samo privlačna turistička destinacija već i privremeno ili trajno mjesto života, koje postupno upoznaju sve bolje i s raznih aspekata postajući dobrim poznavateljima gradskoga života. Ulažu trud u učenje hrvatskog jezika, u upoznavanje s društvenim kretanjima i u njihovo razumijevanje te nailaze na neke svakodnevne probleme koji su onkraj turističkog posjeta. Zahvaljujući iskustvu života u drugim zemljama, migranti implicitno i eksplicitno uspoređuju Zagreb s drugim gradovima, prepoznajući njegove pozitivne karakteristike koje su ih potaknule na preseljenje ili učvrstile u uvjerenju da u tom gradu žele graditi svoj život. Istodobno oni koji su kritični

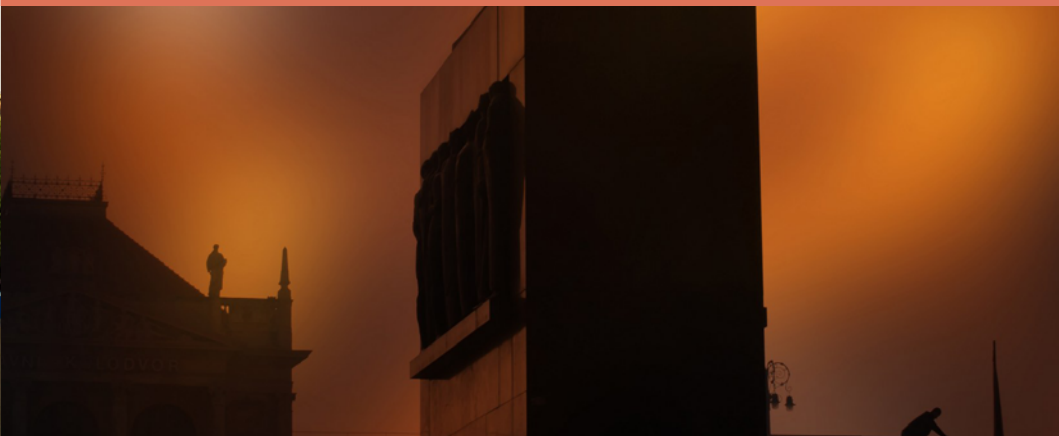
prema pojedinim aspektima gradskoga života, ponajprije ekonomskim, vlastitim primjerom svjedoče o tome što bi se trebalo napraviti kako bi inkorporacija tekla lakše te kako poslovne ideje ne bi nailazile na zidove sazdane od visokih poreza i nepovoljnih zakonskih propisa.

Kao korisnici zagrebačkih javnih prostora i kulturnih aktivnosti migranti su većinom zadovoljni dostupnošću različitih sadržaja. Neki od njih, međutim, nisu samo korisnici ponuđenoga već i sami osmišljavaju nove sadržaje. Dijelom ih je na to nagnala i činjenica da zbog nedovoljnog razumijevanja hrvatskog jezika i nedostatnih informacija na engleskom jeziku nisu mogli dovoljno konzumirati postojeću ponudu, pa su sami krenuli organizirati nova događanja. Na sličan su se način angažirali i u pružanju različitih informacija na engleskom jeziku u Facebook grupama i na mrežnim stranicama.

Međunarodni migranti u Zagrebu čine neveliku populaciju. U posljednjih je deset godina broj osoba doseljenih iz inozemstva na godišnjoj razini tek 2016. godine prešao 3000.³⁰ S obzirom na dosadašnje kretanje broja doseljenika u Zagreb te na druge društvene i ekonomske okolnosti, poput nepovoljne gospodarske situacije i razvojnih problema grada, restriktivnih uvjeta za otvaranje poslova za strance te nepostojanja državne i gradske migracijske politike,³¹ vjerojatno ni u dogledno vrijeme neće biti većega doseljavanja stranaca. Da bi Zagreb postao privlačnijim na karti internacionalnih migracija, bilo bi potrebno raditi na promjeni tih okolnosti.

Na temelju svojeg istraživanja možemo zaključiti da doseljenici s kojima smo razgovarale u javnom diskursu i javnim politikama nisu prepoznati ni kao specifična migrantska populacija ni kao razvojni potencijal grada. Dok međunarodni migranti Zagreb promatraju kao poželjno mjesto za život te u njemu vide potencijal i moguće transformacije, čini nam se kako

njihov potencijal, kao aktera stvaranja grada, u državnom i gradskom kontekstu još uvijek nije dovoljno prepoznat.

¹ Michael Peter Smith i John Eade „Transnational Ties: Cities, Migrations, and Identities“, u: *Transnational Ties: Cities, Migrations, and Identities*, ur. M. P. Smith i J. Eade (New Brunswick – London: Transaction Publishers, 2009.), str. 12.

² Na godišnjoj se razini iz inozemstva u Zagreb ne doseli puno ljudi. Posljednjih se deset godina taj broj, izuzev dvije godine kada je bio manji, uglavnom kretao između dvije i tri tisuće. Godine 2016. u Zagreb se doselilo najviše ljudi, 3330. Usp. *Statistički ljetopis Grada Zagreba 2016.* (Zagreb: Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2016., <http://www1.zagreb.hr/zgstat/ljetopis2015.html>); *Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2016.* (Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 21. srpnja 2017., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-02_01_2017.htm). Iz tih trendova možemo iščitati kako Zagreb nema visoku poziciju na karti internacionalnih migracija.

³ Ova se publikacija oslanja na naš rad „Zagreb očima međunarodnih migranata: značenja, potencijali i (re)skaliranja grada“ (u tisku u časopisu *Studia ethnologica Croatica* 29, 2017.).

⁴ Usp. Nina Glick Schiller i Ayşe Çağlar „Towards a Comparative Theory of Locality in Migration Studies: Migrant Incorporation and City Scale“ (*Journal of Ethnic and Migration Studies* 35/2, 2009.); Nina Glick Schiller i Ayşe Çağlar, ur. *Locating Migration. Rescaling Cities and Migrants* (Ithaca – London: Cornell University Press, 2011.); Nina Glick Schiller i Ayşe Çağlar „Locating Migrant Pathways of Economic Emplacement: Thinking Beyond the Ethnic Lens“ (*Ethnicities* 13/4, 2013.); Lars Meier, ur. *Migrant Professionals in the City. Local Encounters, Identities and Inequalities* (New York – London: Routledge, 2015.).

⁵ <http://www.uniquezagreb.com>; osnivačica je portala Theresa Khalil, čiju priču donosimo kasnije u tekstu.

⁶ Steven Vertovec „Super-diversity and its implications“ (*Ethnic and Racial Studies* 30/6, 2007.).

⁷ Lars Frers i Lars Meier „Encountering Urban Places – Visual and Material Performances in the City“, u: *Encountering Urban Places. Visual and Material Performances in the City*, ur. L. Frers i L. Meier (Hampshire – Burlington: Ashgate, 2007.).

⁸ Zygmunt Bauman, *Liquid Modernity* (Cambridge: Polity Press, 2000.).

⁹ Valentina Gulin Zrnić, *Kvartovska spika. Značenja grada i urbani lokalizmi u Novom Zagrebu* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Naklada Jesenski i Turk, 2009.).

¹⁰ Lars Frers i Lars Meier „Encountering Urban Places – Visual and Material Performances in the City“, u: *Encountering Urban Places. Visual and Material Performances in the City*, ur. L. Frers i L. Meier (Hampshire – Burlington: Ashgate, 2007.), str. 2.

¹¹ Henri Lefebvre u: Lars Frers i Lars Meier „Encountering Urban Places – Visual and Material Performances in the City“, u: *Encountering Urban Places. Visual and Material Performances in the City*, ur. L. Frers i L. Meier (Hampshire – Burlington: Ashgate, 2007.).

¹² Lars Meier „Working in the Skyline – Images and Everyday Action“, u: *Encountering Urban Places. Visual and Material Performances in the City*, ur. L. Frers i L. Meier (Hampshire – Burlington: Ashgate, 2007.), str. 120.

¹³ <https://www.facebook.com/croatiagourmet/>.

¹⁴ *Polazne osnove za izradu Strategije razvoja Urbane aglomeracije Zagreb – gospodarski aspekti* (Zagreb: Ekonomski institut, Zagreb, 2016.).

¹⁵ Podaci o sugovornici prikupljeni su s njezinih mrežnih stranica (www.theresakhalil.com), portala *Unique Zagreb* (<http://www.uniquezagreb.com>) i osobne Facebook stranice te prilikom nekoliko susreta na događanjima koje je organizirala i jednoga strukturiranog razgovora temeljem njezinih fotografija Zagreba.

¹⁶ Arjun Appadurai, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.).

¹⁷ Podaci su prikupljeni u razgovoru s Tetianom 15. veljače 2017. i na njezinu blogu (<http://www.ostrogliad.com.ua/en/>), gdje je dokumentirala svoje poslovne i životne planove te preseljenje u Zagreb. Razgovor je vođen na hrvatskom, koji Tetiana dobro govori, dok su zapisi na blogu na engleskom.

¹⁸ Hartmut Esser, *Aspekte der Wanderungssoziologie: Assimilation und Integration von Wanderern, ethnischen Gruppen und Minderheiten* (Darmstadt – Neuwied: Luchterhand Verlag, 1980.).

¹⁹ *Polazne osnove za izradu Strategije razvoja Urbane aglomeracije Zagreb – gospodarski aspekti* (Zagreb: Ekonomski institut, Zagreb, 2016.), str. 175.

²⁰ V. Zakon o strancima (NN 130/2011, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_11_130_2600.html; NN 74/2013, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_06_74_1475.html). Primjerice, članak 78. toga Zakona propisuje da stranci koji nisu državljani Europske unije prilikom otvaranja trgovačkoga društva ili obrta u Hrvatskoj moraju zaposliti određeni broj hrvatskih državljana. O restriktivnim uvjetima za otvaranje poslova za strance govorili su nam naši sugovornici referirajući se na taj propis i na visoke poreze.

²¹ Podaci su prikupljeni u razgovoru s Karolinom u lipnju 2017. godine te u korespondenciji e-poštom.

²² CEEPUS je Srednjoeuropski program razmjene za sveučilišne studije (usp. <http://mobilnost.hr/hr/sadrzaj/programi/obrazovanje-i-osposobljavanje/visoko-obrazovanje/ceepus/>).

²³ Pritom ne želimo reći da su programi akademske mobilnosti *a priori* pozitivni projekti. Zalažemo se za kritički pristup akademskoj mobilnosti koji bi progovorio o njezinim slijepim pjegama. Na ovome mjestu navodimo pozitivne strane koje je istaknula naša sugovornica te svoju analizu temeljimo na njezinu pojedinačnom iskustvu.

²⁴ Podaci su prikupljeni u razgovoru s Agustinom u lipnju 2017. godine, vođenom na hrvatskom jeziku, na njegovoj Facebook stranici (<https://www.facebook.com/juanagustinlopezmusic/>) i u medijskim priložima.

²⁵ Višesatni razgovor s Michaelom vodio se na engleskom jeziku neposredno prije nego je napustio Zagreb. Konverzacija je nakon toga nastavljena putem Facebooka, a za prikaz njegove priče koristile smo se i njegovim blogom *Life on a foreign side* (<http://lifeontheforeignside.blogspot.hr/>).

²⁶ Usp. Peggy Levitt „The ties that change: Relations to the ancestral home over the life cycle“, u: *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*, ur. P. Levitt i M. C. Waters (New York: Russell Sage Foundation, 2002.).

²⁷ Usp. Steven Vertovec „Super-diversity and its implications“ (*Ethnic and Racial Studies* 30/6, 2007.).

²⁸ Zygmunt Bauman „From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity“, u: *Questions of Cultural Identity*, ur. S. Hall i P. du Gay (London – Thousand Oaks – New Delhi – Singapore, 1996.).

²⁹ <http://www.infozagreb.hr/o-zagreb/zagreb-danas> (pristup 26. kolovoza 2017.).

³⁰ *Statistički ljetopis Grada Zagreba 2016.* (Zagreb: Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2016., <http://www1.zagreb.hr/zgstat/ljetopis2015.html>); *Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2016.* (Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 21. srpnja 2017., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-02_01_2017.htm).

³¹ O razvojnim problemima grada govori studija *Polazne osnove za izradu Strategije razvoja Urbane aglomeracije Zagreb – gospodarski aspekti* (Zagreb: Ekonomski institut, Zagreb, 2016.), str. 76. Na državnoj razini trenutno nema važeće migracijske politike jer se ona prethodno donesena odnosila na razdoblje do 2015. godine (http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2013_03_27_456.html), dok gradska migracijska politika nije dio *Nacrta Strategije razvoja Urbane aglomeracije Zagreb* iz 2017. godine (http://www.zagreb.hr/UserDocImages/arhiva/strategijsko_planiranje/Nactrt%20Strategije.pdf).

Karmen Stošić: fotografije na str. 10–11, 18–21, 23–27, 30–31, 34, 39, 43, 47, 53, 56–57

Privatna zbirka fotografija na str. 34–35, fotografirali Theresa Khalil, Damir Ribarić, Marko-Image studio

